

УЗАЕМАДЗЕЙННЕ І ЎЗАЕМАПРАЊКНЕННЕ КУЛЬТУРЫ І МОВЫ

Праблема «культура і мова» з'яўляецца шматаспектнай праблемай, адзін з яе аспектаў моўны, які характарызуецца двухплавнаваццю. З аднаго боку, гэта ўплыў розных культурных працэсаў на мову, з другога – уплыў моўнай структуры на культуру. Гісторыя культуры мае вялікае значэнне для навуковага разумення і тлумачэння законаў развіцця мовы, яе структуры. Культура як інтэгратывы вобраз чалавечай жыццядзейнасці неразрыўна звязана з мовай, у формах якой атрымліваюць замацаванне вынікі сацыяльна-гістарычнага вопыту. Уся сукупнасць дасягненняў чалавецтва (традыцыі, звычак, вярванняў і інш.) уваходзіць у склад духоўнай культуры, зафіксаванай у моўных значэннях. Мова – гэта форма сацыяльнай памяці, сродак выяўлення культурнага развіцця народаў. Адначасова мова ў сваіх асобных формах перадае складаны свет чалавечай свядомасці.

Разам з тым у самой сутнасці мовы, у цэлым шэрагу характэрных асаблівасцей моўнай структуры знайшла адлюстраванне бялагічная прырода чалавека. Як адзначаецца ў спецыяльных навуковых даследаваннях, магчымасцямі фізіялогіі і псіхафізіялогіі моўнай дзейнасці абумоўліваюцца многія моўныя з'явы, у тым ліку ўзроўневая арганізацыя мовы, структура сказа, асаблівасці сінанімічных сродкаў, параметры лексіка-семантычных і граматычных сістэм. Менавіта прырода вызначае ў мове асноўныя рысы яе структуры і заканамернасці моўнай дзейнасці. Такім чынам, мова можа разглядацца як адзін з яркіх прыкладаў узасмапранікнення прыроды і культуры. Яна мае прыродна-генетычную аснову, бо моўная здольнасць уключае тыя веды (прыродныя ці набытыя), з дапамогай якіх чалавек успрымае пэўную інфармацыю ці ажыццяўляе сам моўную дзейнасць.

У семантыцы кожнай мовы адлюстроўваюцца як агульны, так званы ўніверсальны, кампанент культур, так і своеасабліваасці культуры кожнага народа. Універсальны семантычны кампанент абумоўлены адзінствам бачання свету людзьмі розных культур, адзінствам чалавечай псіхікі, што праяўляецца на розных узроўнях семантычнай арганізацыі моў. Міжкультурнае падабенства працэсаў моўных зносін праяўляецца ў адзінстве лексікаграматычных і сінтаксічных катэгорый, наяўнасці канататыўных значэнняў і інш.

З'яўляючыся важнейшым сродкам зносін паміж людзьмі, мова звязана з усімі аспектамі жыцця грамадства, з яго гістарычным і эканамічным развіццём. Мова адыгрывае вялікую ролю ў розных сферах чалавечай дзейнасці, яна ўплывае на характар узаемаадносін паміж тымі, хто размаўляе на розных мовах. Акрамя таго, асабліваасці той ці іншай моўнай сітуацыі могуць быць абумоўлены не толькі ступенню развіцця мовы, але ж і рознымі знешнімі і ўнутранымі абставінамі, напрыклад узроўнем эканамічнага развіцця соцыуму, у якім функцыянуе мова, і г.д. Ахопліваючы ўсе сферы грамадскага жыцця, мова праяўляе вялікую гібкасць і прыстасаванасць да патрэб грамадства.

Мова – гэта не толькі сродак перадачы думак і пачуццяў чалавека, яго адносін да самога сябе і да наваколля, але ж і сродак уздзеяння на іншых людзей. Менавіта ў гэтых сваіх якасцях яна становіцца матэрыялам мастацкай творчасці. Універсальны характар мовы як з'явы сацыяльнай, адзінства яе фармальных і зместавых аспектаў з найбольшай паўнатай выяўляюцца ў працэсе стварэння мастацкага твора, дзе праяўляюцца ўсе моўныя сродкі для перадачы рэалій той ці іншай гістарычнай эпохі.

Уздзеянне культуры на мову ярка і выразна выяўляецца ў даследаванні тыпалагічных асабліваасцей літаратурнай мовы. З пункту гледжання спосабу фарміравання стылю мыслення той ці іншай эпохі асобы інтарэс уяўляе гісторыя літаратурных моў, якая канцэнтруе агульныя нарматыўныя тэндэнцыі. Гэтыя тэндэнцыі праяўляюцца ва ўсіх сферах духоўнай культуры.

Узаемадзеянне паміж літаратурнай мовай і нелітаратурнымі формамі існавання мовы, кірунак і глыбіня функцыянальнай дыферэнцыяцыі моўных сродкаў вызначаюцца ўсім ходам культурнай гісторыі грамадства: гісторыяй яго пісьменства, літаратуры, дзяржавы, светапогляду, школы, развіццём сацыяльнай структуры грамадства, культурна-ідэалагічнымі сімпатыямі і антыпатыямі ў міжэтнічных кантактах.

Значная ўвага надаецца нацыянальным культурным асаблівасцям лексічных адзінак, канататыўнам асаблівасцям перакладных эквівалентаў, дэнататыўнай розніцы лексічных адпаведнікаў, семантычнай розніцы эквівалентных слоў, якія абумоўлены розніцай у рэаліях. Нацыянальна-культурная спецыфіка ўнутранай формы слова тлумачыцца характарам яго матываванасці. Асацыяцыі і сэнсавыя адценні, якія ствараюцца гэтай формай слова, маюць большыя нацыянальна-культурныя асаблівасці, чым дэнататыўны кампанент лексічных значэнняў.

Даследаванне спецыфікі мовы дазваляе ўбачыць вытокі нацыянальнай своеасаблівасці тых ці іншых з'яў духоўнай культуры, прааналізаваць тыя рэальныя формы, у якіх увасабляюцца самабытныя рысы культуры народа ў працэсе стварэння агульначалавечых каштоўнасцей, яго ўклад у скарбніцу сусветнай культуры. Уплыў культуры народа на тыпалагічныя асаблівасці нарматыўна-стылістычнай сістэмы яе літаратурнай нормы носіць больш апасродкаваны, але ж і больш глыбокі характар, чым уплыў культуры на слоўнік, што абумоўлена спецыфікай гэтых моўных аспектаў. Уплыў культуры на мову выяўляецца ў своеасаблівасці самога працэсу зносін у розных культурах, гэта вызначае характар лексічных і граматычных сродкаў, а таксама нарматыўна-стылістычныя асаблівасці мовы. Нацыянальна-культурная спецыфіка моўных паводзін праяўляецца ў тым, што стылістычныя сродкі, якія маюць аднайменную стылістычную маркіраванасць, у розных культурах могуць быць звязаны з нятоеснымі камунікатыўнымі сітуацыямі. Гэта з аднаго боку. З друго-

га, нацыянальна-культурная спецыфіка моўных паводзін выяўляецца ў асаблівасцях нацыянальнага слоўніка і граматыкі.

Што тычыцца пытання ўплыву мовы на культуру, то яно застаецца адкрытым і не дае такіх дакладных адказаў, як пытанне ўплыву культуры на мову. Пытанне ўплыву мовы на культуру, яго ступені і характару працягвае турбаваць чалавечы розум. І аб'ектыўнай асновай гэтых пошукаў з'яўляюцца ўдзел мовы ў пазнавальных працэсах, яе высокі ўзровень зместу, цесная сувязь з рознымі формамі грамадскага ўсведамлення (у асобных выпадках гэта сувязь робіцца проста філіграннай, напрыклад у мастацтве слова). Выказваюцца меркаванні, што залежнасць мыслення ад мовы перш за ўсё выяўляецца ў граматыцы, а не ў лексіцы, бо граматыка – гэта сфера абавязковых значэнняў, якія дастаткова рана і «прымукова» вядомы ўсім, хто гаворыць.

У цэлым жа бяспрэчнасць факта залежнасці мыслення і свядомасці ад мовы пацвярджаецца эксперыментальна ў псіхалагічных і псіхафізіялагічных даследаваннях. Вывучэнне ўплыву мовы на мысленне неабходна для тэарэтычнага асэнсавання і практычнага рашэння пытанняў культурнага развіцця. Ва ўмовах сучаснай культуры, для якой характэрна інтэнсіўнае развіццё тэхнічных сродкаў распаўсюджання інфармацыі, перад навукай стала новая задача – даследаваць механізмы моўнага ўплыву на грамадства, які ажыццяўляецца праз розныя тэхнічныя каналы.